

DUŠANKA LAINŠČEK, CIRKUSANAR

(Izdalo in založilo ČZP Kmečki glas, Ljubljana 1986)

Prvenec Dušanke Lainšček je zanimiv zlasti zato, ker obravnava temo in motiv, ki sta bila v literaturi (tudi slovenski) že večkrat obdelana, vendar z opazno drugačnimi poudarki v izpeljavi teme in v implicitni vrednostni oceni modelov življenja, ki jih razčlenjuje v svojem romanu. Zgodbo je mogoče povzeti na dva načina. Odraščajoče dekletke iz zakotne prekmurske vasice, Nežka Vrajoski, ki ji je oče Ferek namenil boljše življenje, se po poldrugem letu neuspešnega šolanja v mestu vrne domov, kjer se zdaj tudi ne more več živeti. Tu se zaljubi v mladega klovn Kobzo, ki je prišel v vas s propadlim »varietejem« Lindan, pobegne od doma in tako povzroči celo očetov samomor, poskusi s Kobzo, ki zapusti razpadli cirkus, zaživeti na novo v mestu, vendar se izkaže, da Kobza ne vzdrži normalnega življenja moža in očeta v delavski družini in noseča Nežka ostane sama, vendar zdaj že kot prekaljena mlada delavka in samozavestna prihodnja mati. Tako obnovljena zgodba opozarja, da gre v prvencu Dušanke Lainšček po eni strani za neke vrste »Bildungsroman«: dogajanje romana je v bistvu preizkušnja, ki zaznamuje Nežko za vselej, vendar jo hkrati izmodri in prekali ter usposobi za samostojno življenje, v katerem Nežka več ne potrebuje niti očeta (samomor očeta Fereka je po tej plati mogoče tolmačiti tudi kot simbolni uboj očeta) niti moža in očeta svojega otroka. Poprej nesposobnemu dekletu, ki ni uspelo v šoli in ne doma, navsezadnje vendarle uspe, da postane svoboden subjekt, ki suvereno obvladuje in uravnava svoje življenje. Po drugi strani pa je mogoče zgodbo brati kot spopad dveh modelov življenja. Na eni strani imamo dokaj tradicionalno realistično opisano kmečko življenje prekmurske vasi (npr. dovolj sugestivne opise pokrajine, dežja in od-

nosa kmetov do vremena ter tudi opise razmer v vasi, odnosov med ljudmi, njihove nezaupljivosti do vsega tujega in drugačnega itd.) in na drugi strani na videz svobodno in neodvisno življenje cirkusantov iz propadajočega »varieteja« Lindan, ki na zimo obtičijo v tej bedni vasi in že pred koncem zime do kraja propadejo ter se razidejo (lastnica umre, stari direktor Valent konča v domu za onemogle, artista Silvana in Dingo ter klovn Jopi grejo iskat boljše priložnosti, Kobza pa, kot rečeno, poskusi z Nežko zaživeti delavsko življenje. Prav v tem razpadu cirkusa in še bolj v opisu bednega življenja cirkusantov je prej omenjena drugačnost v obravnavi te teme. V večini primerov, ki jih poznamo, naj bodo to literarna dela ali filmi, je cirkus predstavljen kot nekakšna pozitivna alternativa življenju t. i. normalnih ljudi, ponavadi malomeščanov. V teh cirkusih se seveda skoraj vedno tudi dogajajo ljubezenske ali še kakšne drugačne drame – priljubljeni so zlasti motivi ostarelih artistov ali klovnov, ki se težko poslavljajo od arene –, hkrati pa je cirkuško življenje skoraj vedno opredeljeno kot prisposoba svobode in resnične avtentičnosti in zato ponavadi deluje na druge ljudi kot nekaj zelo vabljivega, za kar pa sta potrebna določen pogum in tveganje. Cirkuško življenje ima skoraj vedno pečat romantičnega in ravno zato privlačnega in v večini zgodb, tudi v takšnih, v katerih junaki ne vzdržijo tega življenja, to življenje vseeno ne izgubi takšne značilnosti. Dušanka Lainšček pa v svojem romanu pravzaprav dokaj neusmiljeno razbija to iluzijo, in čeprav nosilca tega modela ne obsodi, je vendarle jasno, da je Kobza opisan kot značajsko šibkejši od Nežke in predvsem kot človek, ki se med dogajanjem ni prav nič razvil ali celo kaj »izboljšal«. Nekaj malega »romantičnosti« sicer Dušanka Lainšček cirkusu in cirkusantom prihrani do konca (zanimiva osebnost matere Terezije, spomini starega direktorja Valenta pa tudi sporočilo zaključnega odstavka v romanu, ko izvemo,

da je Nežka za svojo prvo plačo kupila še nerojenemu otroku zibko, na kateri je bil »naslikan pajacek, ki je na moč spominjal na razposajenega klovna«, vendar to nikakor ni dovolj za to, da bi njihov model življenja lahko obveljal kot vabljev in posnemanja vreden. Glede na to, kako se izteče po eni strani ta spopad med dvema modeloma življenja, in glede na to, da je konec (Nežkina odločitev, da obdrži otroka in živi po svoje in sama) afirmativen za glavno junakinjo, je res mogoče reči, da je roman Cirkusanar dejansko vzgojen in poučen, delo, ki ima svoje daljne zglede že v razsvetljski literaturi.

Tako kot je Cirkusanar zvest tradiciji po motivno-tematski plati in po svoji zvrstni opredeljenosti, ji je zvest tudi po notranji formi (kompoziciji zgodbe) in po svojem slogu ali pisavi. Pisateljica v skladu z izročilom realističnega romana najprej dovolj natančno opisuje okolje in okoliščine (pokrajina, vreme, mentaliteta ljudi, prihod »varieteteja« kot dogodek, sproži dogajanje), tako da lahko uvede glavno junakinjo v zgodbo šele na devetnajsti strani, vendar pa si je tako ustvarila vse možnosti in zagotovila prepričljivost zapleta in razpleta. Tak začetek spominja na uvajalne postopke realistov (Balzaca, Stendhala, Jurčiča), čeprav je treba Lainščkovi priznati, da njeno uvodno poglavje vendarle ni zgolj opisno, temveč je že dodobra dramatično, saj ji uspe dovolj učinkovito konfrontirati oba modela življenja. Posebno kvaliteto tega začetka, ki se kasneje nekoliko razgubi, pomeni tudi blagi humor, s katerim opisuje še zlasti razburjenje in poniglava nesoglasja, ki jih povzroči med vaščani prihod cirkusantov. Tudi v karakterizaciji uporablja realističen postopek: človeka tako rekoč razgali in pri tem poudarja njegove tipične poteze. To velja še zlasti za stranske osebe, ki seveda tako učinkujejo kot zanimivi tipi (predvsem vsi cirkusanti) v razpostavi situacije, v katero

stopi Nežka in se v njej kali, odigra vsak svojo jasno določeno funkcijo. Realističen je tudi jezik romana, ravno zato tudi blago obarvan z narečnimi in žargonskimi prvimi, vendar ne toliko, da bi to oteževalo branje. Zdi se, da bi bilo mogoče tudi v formuliranju jezika, podobno kot v zasnovi oseb, opaziti, če že ne vpliv, pa vsaj v bistvu podoben princip kot pri Mišku Kranjcu, čeprav je seveda jezik Lainščkove sodobnejši, pač v skladu s časom in okoljem, ki ga podaja. Zanimivo pa je, da se avtorica zelo malo ukvarja z okoljem kot družbo (v zgodovinskem in političnem pomenu besede); to pravzaprav samo potrjuje misel, da jo zanima v prvi vrsti značaj glavne junakinje in da ji realizem pomeni v bistvu bolj oblikovalno načelo kot literarni nazor, to pa je glede na žanr, za katerega se je odločila, tudi razumljivo.

Roman Cirkusanar je potemtakem v bistvu dovolj zrelo delo, napisano povsem suvereno in predvsem skladno s svojim žanrom. Vprašanje pa je seveda, kako ta žanr danes funkcionira. Ni treba dvomiti, da bo roman zanesljivo našel svoje bralce, po tej plati pa sodi verjetno med boljša dela, ki so namenjena t. i. širšemu občinstvu. Seveda ni mogoče reči, da roman Cirkusanar in druga dela istega ali podobnega žanra razpirajo nova obzorja v slovenski literaturi. Hkrati pa je treba dodati še to, da brez kvalitativnih del tradicionalnega žanra in realističnega stila ni možnosti, da bi se povečalo število bralcev slovenske književnosti, niti možnosti za razvoj novejših smeri, žanrov in stikov v katerikoli nacionalni književnosti. Še vedno sem prepričan, da je suvereno in neobremenjeno pojavljanje in sprejemanje žanrov (tudi trivialnih, kar pa roman Dušanke Lainšček nikakor ni), znak zrelosti in navsezadnje tudi osamosvojitve književnosti, ki končno začenja funkcionirati kot to, kar je, in ne kot substitut za nekaj drugega.